

TKO SU MAUROVLASI ODNOSNO NIGRI LATINI U »LJETOPISU POPA DUKLJANINA«?

Zef MIRDITA, Zagreb

Autor ovim radom, na osnovi analize izvornog materijala te znanstvene literature dokazuje da su »Maurovlasi«, odnosno Nigri Latini koji se spominju u »Ljetopisu popa Dukljanina«, zapravo etnosocijalna struktura Romana romanskog priobalnog područja, u potpunosti različiti od Vlaha proprie dicti balkanskog prostora. Drugim riječima oni su u pravom smislu riječi staro-hrvatski Romani.

Ne samo u hrvatskoj historiografiji, nego i u svim balkanskim, pa i zapadnim historiografskim, ustalilo se mišljenje da su Morlaci zapravo isto što i Vlasi. Ova je identifikacija povijesno vrlo stara i seže do početaka proučavanja »vlaškog pitanja« u historiografiji. Kako o Morlacima postoji vrlo bogata literatura,¹ na tome se ne bih dalje zadržavao. No držim potrebnim ukratko razmotriti etimologiju samoga imena te prikazati kako je došlo do njegove identifikacije s imenom Vlah i istražiti etnički karakter Morlaka.²

Općenito se drži da prije 1300. godine u dalmatinskim spomenicima nema spomena o Vlasima. O tome svjedoči Ivan Lucius;³ dok se ime Morlak u Dalmaciji prvi put spominje u drugoj polovici XIV. stoljeća, točnije 24. VI. 1352. Naime, Vlasi dolaze iz unutrašnjosti

¹ Giuseppe VALENTINELLI, *Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro*, Zagreb, 1855., 89–92; Grga NOVAK, »Morlaci (Vlasi) gledani s mletačke strane«, I. Od XIII.–XV. stoljeća JAZU, *Zbornik za narodni život i običaje*, br. 45/1971., Zagreb, 579–603; ISTI: »Morlaci«, *Novosti*, Zagreb, 1927., 34; Marijan STOJKOVIĆ, »Morlakizam«, u: *Hrvatsko kolo*, X/1929. Zagreb, 254–273; Vladimir MAŽURANIĆ, »Prinosi za hrvatski pravno-povjesni Rječnik« I, JAZU, Zagreb, 1908.–1922., 682–683; Ivan LOVRIĆ, *Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočevice*, Zagreb, 1948.; Marija SIKIRIĆ, »Morlaci«, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 6, Zagreb, 1965., 162–163.

² Neki su ih identificirali s Albancima, odnosno s Crnogorcima, a neki su pak u Morlacima vidjeli potomke Ovidijevih Geta ili Skita, a i drugih barbarskih naroda, kao Dačana, Sarmata, Kvada, Markomana, pa čak i Mongola zaostalih nakon tatarske invazije, te su naziv Morlak izvodili iz »Mor-Ulasi«, a to bi trebalo biti ime vladajućeg tatarskog roda«, v. M. SIKIRIĆ, E.J., sv. 6, Zagreb, 1965., 162.

³ »Vlachorum nomen ante 1300 in Dalmaticis monumentis non reperitur«, u J. LUCIUS, *De regno Dalmatiae et Croatiae*, Amstelredami, 1666., knj. VI, gl. V, 281).

da na zadarskoj tržnici kupuju sol za svoju stoku,⁴ odnosno 22. I. 1362. godine dolaze na zimovanje u okolicu Trogira sa svojom stokom gdje su i načinili mnogo štete.⁵ U dubrovačkim se dokumentima naziv Morovlah susreće tek od sredine XIV. st., a od XV. st. u dubrovačkim i mletačkim⁶ dokumentima pojavljuje se skraćeni oblik Morlah, Morlak ili Murlak.⁷ U XVI. stoljeću u izvješćima mletačkih providura pojavljuje se i geografski pojam Morlakija pod kojim se podrazumijeva teritorij koji se pružao od Senja do Obrovca,⁸ odnosno »sav kopneni dio Dalmacije, koji ide od bila primorskog gorja ili primorskih bregova pa do granica Bosne i Hercegovine. Istim imenom naziva se i kraj, koji nije odjeljen gorama ni bregovima, kao npr. Ravni kotari, ukoliko je do god. 1699. bio pod Turskom vlašću.«⁹

Obično se drži da taj naziv dolazi od grčkoga »Mauróvlahoi« koji se u srednjovjekovnim latinskim tekstovima tehnički prevodi kao »Nigri Latini« odnosno »Crni Vlasi«. Neki pak misle da ime Morlak znači »Vlasi s mora« – slavenski »more« pobrkalo se s grčkim »mavros« (crn), što je očito paraetimološki način tumačenja imena.¹⁰ Cicerone Poghirc to ime tumači kao »Latini sa sjevera«. Za takvo tumačenje autor se odlučio zbog staroindoeuropskog značenja imena boja koje konotiraju geografske strane, a to su: crno – sjever, bijelo – jug, crveno – istok i zeleno ili plavo – zapad, a prisutna su u mitovima, narodnim pričama i heraldici.¹¹ Petar Skok ime izvodi od lat. *maurus* gr. maurós »taman«, pa kaže da »dvo glas *au av* upućuje na dalmato-romanski leksički ostatak¹² (...) Talijanizmi

⁴ »de exportatione salis fieri per Morlachos.«, u Šime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih južnoga Slavenstva i Mletačke republike*, III, JAZU, Zagreb, 237; G. NOVAK, *nav.dj.*, 580.

⁵ »quedam particula gentis morlacorum« u G. LUCIO, *Memorie storiche di Tragurio ora detto Traù*, Venecija 1647., 279., cit. ap. B. GUŠIĆ, *Balkanica* IV/1973., 460, bilj. 35; G. NOVAK, *nav.dj.*, 581.

⁶ Šime LJUBIĆ, *Listine* VI, 1878., 239, 240; VII, 1882., 180, 181, 235, 236, 237, 285, 299; IX, 1890., 34, 96, 97, 115, 116, 135, 136, 175, 223, 238, 258, 436, 437, 448, 449; X, 1891., 49, 117, 136, 137, 138, 228, 339, 441, 451, 452, 453

⁷ Konstantin JIREČEK, »Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka«, u: *Zbornik Konstantina Jirečeka* I, Beograd, 1959., 193–194, Posebna izdanja SANU; *Commissiones et relationes venete*, I, izd. Š. Ljubić, JAZU, 1876., 4, 39, 42, 46, 149, 172, 173, 193, 198 ss.

⁸ Grga NOVAK, »Morlaci (Vlasi) gledani s mletačke strane« I. Od XIII.–XV. stoljeća, u: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 45/1971., Zagreb, 591; O 70-godišnjici Marijane i Branimira Gušić.

⁹ Grga NOVAK, »Rudarstvo i iskorišćavanje rijeka i mora u Dalmaciji u XVIII. stoljeću«, u: *Starine* 52/1962., Zagreb, 19, bilj. 14.

¹⁰ P. S. NASTUREL, »Les Valaques balkaniques aux Xe – XIIIe siècles (Mouvements de population et colonisation dans la Roumanie grecque et latine)«, u: *Byzantinische Forschungen* VII/1979., Amsterdam, 97, bilj. 21.

¹¹ Cicerone POGHIRC, »Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans. Survivance et évolution«, u: *Les Aroumains. Cahier. Centre d'études des civilisations de l'Europe Centrale et du Sud-Est*, N° 8, INALCO, 1989., 11.

¹² »Sudeći po dijelu hipokorističkih nastavaka i po nekim fonetskim osobinama u imenima, plemići su govorili dalmatskim jezikom. Taj jezik mogao je biti u komunalnoj upravi (iako nemamo potvrde o takvoj njegovoj upotrebi), gdje se mogao zadržati po tradiciji i onda kad je u gradu već prevladao hrvatski etnički element, sve do prodora mletačkog kao jezika vlasti i trgovine, poslije dugotrajnijeg zaposjednuća Zadra u XIII. st.«, v. Vesna JAKIĆ-CESTARIĆ, »Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena«, u: *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 19/1972., Zadar, 144). Ovaj je rad objavljen i na njemačkom jeziku pod naslovom: »Das Volkstum des mittelalterlichen Zadar im Lichte der Personennamen«, u: *Beiträge zur Namenforschung*, N. F., sv. 8(1973.), Heft 2 – lipanj 1973., Heidelberg, str. 119–138 (dalje: *Radovi*).

sadrže dvije varijante: *au o* i *au o u*, u etniku *Morovlah* (...) Čist je talijanizam Morlak, gen. – áka m (Vuk) Vlah sa suhe zemlje u Dalmaciji«. ¹³ Dr. Dominik Mandić pak ime izvodi od afričkih Maura, što je zanimljivo, ali i teško prihvatljivo. ¹⁴ Generalni providur Dalmacije i Albanije Alessandro Molin, opisujući u svojoj relaciji morlački svijet, kaže da »ime Morlak znači seljak ...« ¹⁵ a Ivan Lovrić je tvrdio da *Morlacchi* znači »moćni pridošlice s mora«. On također kaže da su stari grčki pisci »upotrebljavali za Gornju Vlašku ime *Maurovlachia*, tj. Crna Vlaška. Zato je jasno, da su naši Morlaci donijeli sa sobom ime iz onih krajeva iz kojih su došli, i da ga nisu dobili istom poslije upada u ova daleka kraljevstva (...) Može biti i to, da su se Morlaci ili Crni Vlasi zvali katkada i *Crni Latini* ...« ¹⁶ Vladimir Mažuranić navodi da se riječ *Morovlah* tumači kao »crni vlah« i pridodaje da su neki to ime izvodili od »more«, a neki od poluotoka »Morije«. ¹⁷

Već je istaknuto da se u srednjovjekovnim latinskim tekstovima naziv »Maurovlahoi« tehnički prevodi kao »Crni Vlasi«. To nalazimo i u »Ljetopisu popa Dukljanina«, odnosno »Hrvatskoj kronici 547.–1089.« ¹⁸

Kako o ovom »Ljetopisu«, odnosno »Hrvatskoj kronici«, unatoč činjenici što se o njoj već dugo raspravlja, postoje kontroverzna mišljenja, a pošto je ime »Maurovlasi«, odnosno »Nigri Latini« ili »Črni Latini« preuzeto od autora spomenutog djela, nameće se potreba da se malo zadržimo na njegovoj vrijednosti kao povijesnog izvora.

Kada je riječ o njegovoj vrijednosti kao povijesnog izvora, tu se mišljenja znanstvenika razilaze. Dok F. Šišić kaže da »ipak treba priznati, da i u ranijim glavama Letopisa Popa Dukljanina ima po gdekoje zdravo zrnce, puno istoriske vernosti«, ¹⁹ a Eduard Peričić za razliku od F. Šišića i V. Mošina tom spisu daje sasvim određenu vrijednost kao povijesnom izvoru, ²⁰ Slavko Mijušković izričito tvrdi »da Ljetopis popa Dukljanina treba potpuno odbaciti kao istorijski izvor«. ²¹

Nadalje, postoje vremenske i sadržajne razlike između hrvatske i latinske redakcije toga djela. Latinska redakcija »Ljetopisa Popa Dukljanina« nastala je u drugoj polovici XII. stoljeća, ²² a hrvatska redakcija koja opisuje događaje do 1089. godine mogla je nastati

¹³ Petar SKOK, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 2, JAZU, Zagreb, 1972., 392–393.

¹⁴ O. Dominik Mandić, »Postanak Vlaha prema novim poviestnim istraživanjima«, u: *Hrvatska misao*, br. 18–19, Buenos Aires, 1956., 25 ss; ISTI: »Postanak Vlaha. Nova povijesna istraživanja«, u: *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti*, XXIII/1963., Rim, 1963., 543 ss (Hrvatski povijesni institut Rim); ISTI: »Etnička povijest Bosne i Hercegovine«, sv. III/ 5, *ZIRAL*, Toronto–Zürich–Roma–Chicago, 1982., 586 ss.

¹⁵ *Relatione di Alessandro Molin*, u rukopisnoj zbirci Staatsbibliothek u Beču, Racolta Foscari, Cod. 6245, 77. (cit. ap. Grga NOVAK, *nav. dj.*, 599).

¹⁶ Ivan LOVRIĆ, *nav. dj.*, 58–60.

¹⁷ Vladimir MAŽURANIĆ, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, JAZU, Zagreb, 1908.–1922., 682.

¹⁸ Ivan MUŽIĆ, *Hrvatska kronika ...*, 5–39; Mladen ANČIĆ, »Ljetopis Kraljeva Hrvatske i Dalmacije« (Vrijeme nastanka i autorstvo Hrvatske redakcije Ljetopisa popa Dukljanina), u: *Zgodovinski časopis* 44/4, Ljubljana, 1990., 521–546.

¹⁹ Ferdo ŠIŠIĆ, *Letopis Popa Dukljanina*, Srpska kraljevska akademija, Beograd–Zagreb, 1928., 184.

²⁰ Eduard PERIČIĆ, *nav. dj.*, 268–270.

²¹ Slavko MIJUŠKOVIĆ, *nav. dj.*, 115.

²² Ferdo ŠIŠIĆ, *nav. dj.*, 180–181.

najkasnije u posljednjem desetljeću XI. stoljeća ili u prvoj polovici XII. stoljeća.²³ Slavko Mijušković, međutim, drži da je ono nastalo tek u drugoj polovici XIV. stoljeća.²⁴ Osim toga, Stjepan Antoljak je konstatirao da se hrvatska redakcija poklapa s latinskom »samo djelomično do XXIII. poglavlja, a onda se sasvim razilaze i vremenski i sadržajno«.²⁵ Pritom treba istaknuti i činjenicu da je prijevod Šišićeva izdanja latinske redakcije na hrvatski opterećen pogreškama.²⁶ No jedan od najvećih nedostataka ovoga djela su neke interpolacije, kako u hrvatskoj tako i u latinskoj redakciji, koje mogu sasvim umanjiti njegovu vrijednost.²⁷ Kada je riječ o korištenju ovoga djela kao povijesnog izvora, treba imati na umu da je Marko Marulić redigirao izvornik prema smislu, odnosno u skladu sa svojim shvaćanjima.²⁸

Autor teksta još k tome boluje od »gotomanije«, što je i osnovna ideja djela, odnosno nastoji identificirati pretke balkanskih Slavena s Gotima.²⁹ Ovo mišljenje dijeli i E. P. Naumov.³⁰ Dapače, kada je riječ o historijskoj geografiji, Slavko Mijušković drži da ga treba uzeti s »naročitom rezervom« i to »treba smatrati tek od druge polovine XIV vijeka, kada je ono najranije moglo nastati«.³¹ Bez obzira na to autor ovoga djela vrlo dobro razlikuje narode jugoistočne Europe i susjednih područja, tj. Bugare, Nijemce, Mađare i Grke.³²

Tko su zapravo Maurovlasi koji se spominju u Ljetopisu popa Dukljanina? Da bi se dalo relevantno objašnjenje taj naziv treba promatrati u vremenskom i prostornom kontekstu. Iako se drži da je on plod jedne vrlo kasne interpolacije u cilju objašnjenja etničkog sadržaja pojma Latini na kraju XIV. stoljeća, takva je konstatacija sa stajališta današnje historiografije potpuno neosnovana.

Naprotiv, taj naziv stoji u uskoj vezi s razdobljem vladavine Bugara u nekim dijelovima zapadnog Balkana gdje su, prema podacima bizantskih autora, živjeli Vlasi koji su smatrani identičnima s Latinima, odnosno Romanima.³³ Kako su bugarski vlastodršci – Sili-mir, Vladin i Ratomir – bili pogani pa su stoga proganjali kršćane, autor posebnu pozornost posvećuje kršćanima, odnosno mjesnim Romanima Dalmacije koji se nalaze pod njihovom vlašću. Vremenski je to razdoblje VIII.–IX. stoljeća. »Dakle, pošto su navalili na Siloduksiju, kaže autor Ljetopisa, osvoje je. Zatim, ratujući zauzmu čitavu Makedoniju; poslije toga čitavu pokrajinu Latina koji se tada nazivahu Romanima, a sada, pak, Mo-

²³ Ivan MUŽIĆ, *nav. dj.*, 39.

²⁴ Slavko MIJUŠKOVIĆ, *nav. dj.*, 116.

²⁵ Stjepan ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija do 1918. godine*, knj. I, Zagreb, 1992., 19.

²⁶ Veljko GORTAN, »Osvrt na prijevod Ljetopisa popa Dukljanina«, u: *Živa antika* 1/1951., Skoplje, 148–152.

²⁷ Ferdo ŠIŠIĆ, *nav. dj.*, 113.

²⁸ Ivan MUŽIĆ, *nav. dj.*, 15.

²⁹ F. ŠIŠIĆ, *nav. dj.*, 112. Naime, obraćajući se svojim čitateljima koji su inače uglavnom mladi ljudi, kaže: »Spis o Gotima, koji se latinski naziva 'Regnum Sclavorum'« (F. ŠIŠIĆ, *nav. dj.*, 292.).

³⁰ E. P. NAUMOV, »Etničke predstave na Balkanu u epohi ranog srednjeg vijeka«, u: *Dialog*, br. 1/2, Sarajevo, 1989., 236–237.

³¹ Slavko MIJUŠKOVIĆ, *nav. dj.*, 116.

³² E. P. NAUMOV, *nav. dj.*, 245–246.

³³ E. P. NAUMOV, *nav. dj.*, 240.

rovlasima, to jest Crnim Latinima.«³⁴ Da je tome tako vidi se iz sljedećeg kazivanja: »Ali kršćani, vidjevši da su izloženi velikoj nevolji i progonstvu, okupivši se počeli su na planinskim vrhovima i zaštićenijim mjestima, 'bježati' i podizati, kako mogahu utvrđenja i kuće, kako bi izbjegli njegove ruke, dok ih Bog ne posjeti i oslobodi.«³⁵ Navedeni se tekst nedvojbeno odnosi na gradove Romana koji su živjeli na dalmatinskoj obali i na gradnju Epidaura odnosno Dubrovnika (Raguze). Riječ je o kretanju romanskog stanovništva koje se, da bi se spasilo od navale i sačuvalo svoju neovisnost, sklonilo u brda i skloništa nepristupačna neprijatelju.³⁶ Pokreti dalmatinskih Romana bili su uostalom dvosmjerni, i to s primorja u brda i s brda ponovno u gradove i sela koje su nekoć porušili pogani. Što je još značajnije, »oni se služahu latinskim jezikom«.³⁷

Prilikom napada Saracena na primorske gradove Latini pobjeغوše u planine »na kojima su živjeli Slaveni. Pošto su se Saraceni vratili u svoju zemlju, Latini se htjedoše vratiti u svoje gradove, ali ih Slaveni pohvataju i zadrže kao robove. Potom mnogi puste Latine pod uvjetom da im uvijek plaćaju danak i da im vrše službe.«³⁸ I tako oni počeoše ponovo dizati primorske gradove koje su porušili Saraceni.«³⁹ Iz navedenih primjera može se zaključiti da se romansko stanovništvo povlačilo u planine, dok su se vlaški i slavenski elementi spuštali u primorje, što je imalo za posljedicu povećanje broja romanskog stanovništva u planinama. To je dovelo do uspostave ne samo suživota nego i prožimanja kulturnih, jezičnih, duhovnih, običajnih i gospodarstvenih oblika unutar tih, etnički različitih, zajednica. Razlog zbog kojega autor ne spominje etničko ime Hrvat na tom području na kojem već egzistira hrvatska feudalna država ne leži u njegovoj neobaviještenosti ili pak slučajnosti, – jer on ipak spominje »Bijelu Hrvatsku« i »Crvenu Hrvatsku«⁴⁰, nego je u vezi »u izvjesnoj mjeri sa postojanjem i premještanjem romanskog i slovenskog stanovništva u Dalmaciji koje su mogle pogodovati učvršćivanju predstava o širokoj slovenskoj zajednici, općeslovenskoj samosvijesti.«⁴¹ Zanimljivo je da autor »Ljetopisa« u samo dvije glave svoga djela govori o Latinima koji su živjeli na dalmatinskoj obali. Neroman-

³⁴ F. ŠIŠIĆ, *nav. dj.*, gl. V, 298: »Igitur impugnantēs Sylloduxiam, expugnaverunt eam. Inde debelando ceperunt totam Macedoniam; post haec totam provinciam Latinorum, qui illo tempore Romani vocabuntur, modo vero Morovlachi, hoc est Nigri latini vocantur.«; Sl. MIJUŠKOVIĆ, *nav. dj.*, 183–184. I dok Ivan Črnčić čita »Črni Latini«, M. Marulić pomislio je na »Italiju«; I. MUŽIĆ, *Hrvatska kronika...*, 110–111).

³⁵ F. ŠIŠIĆ, *nav. dj.*, gl. VI, 299: »At christiani videntes se in magna tribulatione et persecutione positos, congregantes se caeperunt super cacumina montium [fugere] ac fortia loca, castella et aedificia, prout poterant, construere, ut sic evaderet manus eius, donec deus visitaret eos et liberaret.«; Sl. MIJUŠKOVIĆ, *nav. dj.*, 185; I. MUŽIĆ, *Hrvatska kronika...*, 111.

³⁶ E. P. NAUMOV, *nav. dj.*, 241.

³⁷ F. ŠIŠIĆ, *nav. dj.*, gl. IX, str. 302; Sl. MIJUŠKOVIĆ, *nav. dj.*, 189.

³⁸ Polazeći od toga, Ivan Lučić tumači značenje riječi »vlah«, pa kaže da »vlah znači sluga – Vlah servum significare« (J. LUCIUS, *nav. dj.*, knj. VI, gl. V, 9).

³⁹ »Latini autem fugientes montana petebant, quo Sclavi habitabant; revertentes autem Saraceni in terram suam, Latini volebant revertere in suas civitates, sed Sclavi comprehendentes illos pro servis tenuerunt. Post haec plurimi Latinos dimiserunt tali pacto, ut omni tempore tributa eis redderent et servitia exercerent. Sicque caeperunt reaedificare civitates maritimas a Saracenis destructas.« F. ŠIŠIĆ, *nav. dj.*, gl. XXVI, 318–319; Sl. MIJUŠKOVIĆ, *nav. dj.*, 216).

⁴⁰ F. ŠIŠIĆ, *nav. dj.*, gl. IX, 306.

⁴¹ E. P. NAUMOV, *nav. dj.*, 244–245.

skom pak stanovništvu ne navodi etničko ime nego ga spominje ili u političko-geografskom, a nikako u etnosocijalnom smislu,⁴² ili ga podrazumijeva pod zajedničkim i višeznačnim imenom Slaveni. To ime autor upotrebljava u opoziciji prema različitim etnijama.⁴³ Razlog zbog kojega ga u daljnjem izlaganju ne spominje treba tražiti u njegovim etničkim predodžbama o tom području. To se može tumačiti složenim i višeznačnim procesima, pa i promjenama u sferi etničke terminologije i odnosima različitih grupa lokalnog stanovništva na cijelom balkanskom području te primorskim područjima, gdje su se održali ne samo domorodci Romani nego su se i nadalje održavale veze s Italijom i zapadnom Europom.⁴⁴

Konačno nam se nameće pitanje jesu li se ti Latini, koji su se nekada nazivali Romanima, a sada se, kako kaže autor »Ljetopisa«, nazivaju Maurovlasima, održali? Da bi se na ovo pitanje što primjerenije odgovorilo, treba sâm pojam smjestiti u vrijeme i prostor i povezati ga s određenim povijesnim događajima.

Već je Ivan Lučić, pišući o Vlasima, citirao: »*Latini koji su se nekada zvali Romanima, a sada se zovu Maurovlasima*«, uz komentar da je to napisao Slaven koji je, sjećajući se bugarskog zauzimanja Mezije i Makedonije, stanovnike ovih područja nazvao Maurovlasima, tj. »Crnim Vlasima«. A kako su bizantski autori Vlahe držali Latinima, odnosno Romanima⁴⁵ koji su nosili crni gunj, odnosno kabanicu karakterističnu za pastire, dok su stanovnici dalmatinske obale bili Latini, odnosno Romani, Marko Marulić je slavenski izraz »Crni Vlasi« preveo kao »Nigri Latini«. Pripisujući crninu Romanima iz tračkog područja, autor »Ljetopisa« je htio izraziti razliku između njih i »Bijelih Vlaha«, odnosno »Bijelih Latina«. Ova je distinkcija boja nastala za vrijeme autorova boravka – ovdje se vjerojatno misli na autora čijim se djelom koristio pop Dukljanin – na području Vlahâ iz sjeverne Bugarske, a to je područje današnje Moldavije koju su Grci nazivali Maurovlachia. Ivan Lučić nadalje piše da možda otuda potječe ime Vlasi, odnosno Maurovlasi, kojim su Grci zbog crnog gunja koji su nosili Vlasi zvali sve stanovnike planina koji su se bavili stočarstvom. A kako su se Mlečani stalno kretali po Grčkoj, posudili su ovo ime od Grka i talijanski ga izgovarali »Morlacchi«. Potom su ga prenijeli drugim Talijanima pa su oni stanovnike planina Raške, Bosne i Hrvatske stoga nazivali Morlacima, a hrvatsku planinu, (nekoć Albij⁴⁶) – Morlaka. Tako Talijani, oponašajući Grke, nazivajući Morlake na romanskome nerazborito kažu »Crni Latini« ili »Talijani«, umjesto »Slaveni«.⁴⁷

⁴² ISTI, *nav. dj.*, 236.

⁴³ ISTI, *nav. dj.*, 243.

⁴⁴ ISTI, *nav. dj.*, 243.

⁴⁵ Zef MIRDITA, »Balkanski Vlasi u svjetlu podataka Bizantskih autora«, u: *Povijesni prilozi*, god. 14, Zagreb, 1995., 25-115.

⁴⁶ Ta je planina Kapela, Plješevica, v. Ivan LUČIĆ, »O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske«, *Latina et Graeca*, VPA, Zagreb, 1986., 454, s. v. Albij; prevela Bruna Kuntić-Makvić.

⁴⁷ »Venetique qui continuo in Graecia versabantur, ab eisdem id mutuati sunt, et prolatione Italica Morlaccos dixerint, caeterisque Italis deinde communicaverint, exindeque incolae montium Rasciae, Bosnae, et Croatiae Morlachi ab Italis dicuntur, et mons Croatiae (olim Albius) Morlaccia; ita ut ipsi quoque Itali Romano Graecos imitati, Morlaccos nominantes, Nigros Latinos, sive Italos pro Slavis imprudentes dicant.« (vidi J. LUCIUS, *nav. dj.*, knj. VI, gl. V, 284).

Iz navedenoga objašnjenja Ivana Lučića jasno se vidi kako se naziv »Maurovlasi« zahvaljujući Mlečanima proširio na veliko geografsko prostranstvo i da se nipošto ne može poistovjetiti s Romanima, odnosno Latinima priobalnih gradova i njihovih zaleđa.⁴⁸ Osim toga, autor »Ljetopisa« Latine, odnosno Romane, spominje samo u dva poglavlja pa bi se moglo pomisliti da ih više i nema, odnosno da su se asimilirali u Hrvate i Vlahe i tako nestali s navedenog područja. No etnolingvistički materijal, antroponimija, toponimija, čiji su se relikti dobrano sačuvali upravo na području Dalmacije,⁴⁹ pa i u zaleđu, jasno govore o kontinuitetu romaniteta.⁵⁰ Na temelju srednjovjekovne antroponimije i toponimije Konstantin Jireček je naime utvrdio kontinuitet romanskog stanovništva u dalmatinskim gradovima, kao što su: Krk, Rab, Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik, Kotor, uključujući tu i Bar, Ulcinj, Skadar i Drivast. Zahvaljujući tom lingvističkom materijalu pokazao je da su spomenuti gradovi još u XIV. stoljeću visoko romanskog karaktera,⁵¹ iako kaže da u »XI. veku nose slovenska imena i sami priori, tribuni, opatice, arhidakoni, pa čak i episkopi i redovnici«.⁵² Iako povjesničar po struci, Jireček raspravlja i o osobinama romanskog govora u tim gradovima.⁵³ O postojanju dalmatinskog jezika pisali su mnogi znanstvenici, kao M. G. Bartoli⁵⁴, P. Skok⁵⁵, Žarko Muljačić⁵⁶ i dr. O kontinuitetu gradova u Dalmaciji svjedoči i pravna povijest.⁵⁷ Postojala je, naravno, i simbioza romansko-slavenskog sta-

⁴⁸ Ovdje se, na žalost, ipak mora istaknuti činjenica da Ivan Lučić pišući to djelo ne razlikuje Vlahe svoga vremena od Hrvata. (J. Lucius, *nav.dj.*, knj. V, 242). No u djelu »Povijest Trogira« on oštro luči Morlake od ostalih stanovnika Hrvatske (v. »Memorie storiche di Tragurio ora detto Traù di Giovanni Lucio«, Venecija, presso Stefano Curti MDCLXXIII, 279, 280, ap. G. NOVAK, *nav.dj.*, 596).

⁴⁹ »I tako Hrvati neposredno nadovezuju svoj život i kulturu na život ranijeg rimskog pučanstva. Tako su od njih preuzeli i imena mnogih gradova (...) Tako Hrvati pohrvatiše i imena gotovo svih latinskih gradova, koja su se svršavala na dočetak – ona, u -in, kao na pr. Salona – Solin, Naronna – Norin, Aenona – Nin, Promona – Promina (tj. gora), Albona – Labin, Flanona – Plomin itd.« (v. Frane BULIĆ, »Dolazak Hrvata i pohrvatičvanje Dalmacije«, u: *Sveslavenski zbornik. Spomenica o tisućgodišnjici Hrvatskoga Kraljevstva*. Izdala Zajednica slavenskih društava u Zagrebu, Zagreb, 1930., 3).

⁵⁰ Jadran FERLUGA, proučavajući »Kekaumena i njegove izvore«, tvrdi da su stanovnici u bizantskim gradovima Dalmacije u XI. stoljeću uglavnom bili Romani zbog čega i tvrdi da je Kekaumen neke vijesti o ovim krajevima mogao dobiti »ili od nekog Romana iz Dalmacije ili nekog vizantijskog funkcionera koji je bio u carskoj Dalmaciji, Dubrovniku ili Draču« (v. Jadran FERLUGA, »Kekavmen i njegovi izvori«, u: *Zbornik Filozofskog fakulteta*, VII–I, Beograd, 1963., 194).

⁵¹ Konstantin JIREČEK, »Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka«, u: *Zbornik Konstantina Jirečeka*. II. Posebna izdanja SANU, knj. CCCLVI, Odeljenje društvenih nauka. Nova serija, knj. 42, Beograd, 1962., 113, 114.

⁵² ISTI, *nav. dj.*, II., 108.

⁵³ ISTI, *nav. dj.*, II., 88–108.

⁵⁴ M. G. BARTOLI, *Das Dalmatische Altromanische Sprachreste von Veglia bis Ragusa und ihre Stellung in der Appennino-Balkanischen Romania*. I–II, Beč, 1906. (Schriften der Balkan-Kommission d. kais. Ak. der Wissenschaften, Beč, Linguistische Abteilung 4, 5).

⁵⁵ Petar SKOK, Dalmatinski jezik, u: *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 3, Zagreb ²1984., 370–371; Vojmir VI-NJA, »Nova istraživanja«, u: *E J.*, sv. 3., Zagreb, 1984., 372–373.

⁵⁶ Žarko MULJAČIĆ, »Dalmatinski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. st. – Prilog raguzijskoj dijakronoj fonologiji i dalmatinsko-mletačkoj konvergenciji«, u: *Rad JAZU*, knj. 327, Zagreb, 1962., 237–286.

⁵⁷ Marko KOSTRENCIĆ, *Hrvatska pravna povijest*, Zagreb, 1929., 232; ISTI, »Postanak dalmatinskih sredovječnih gradova«, u: *Šišićev zbornik*, 113–120; ISTI, »Slobode dalmatinskih gradova po tipu trogirskom«, *Rad JAZU*, knj. 239, 57; Jadran FERLUGA, »Vizantska uprava u Dalmaciji«. *Posebna izdanja SANU* 6,

novništva. O tome je, iako s dosta kontradiktornim zaključcima, pisao i P. Skok, a i drugi autori.⁵⁸ U cilju prikazivanja etničkog stanja na području dalmatinskih gradova na osnovi antroponimijskog materijala, prikazujući ga ne statički nego u razvoju, Vesna Jakić-Cestarić, primjenjujući genealošku metodu, dokazala je ne »usporednost življenja dviju etničkih grupa u Zadru, romanske i hrvatske, u srednjem vijeku, nego njihovo prožimanje i slijevanje«.⁵⁹

Kontakti između Romana i Hrvata, odnosno dalmatinskih gradova i hrvatskog stanovništva postojali su zapravo još u VII. stoljeću, a o njima nam govori Toma Arhiđakon.⁶⁰ Ne dvojbeno je da su ti kontakti doveli i do etničke simbioze na tom području koja je s vremenom sve više uzimala maha. To se jasno očituje u nadijevanju romansko-kršćanskih i hrvatskih imena u jednoj te istoj obitelji, što dovodi do prave hibridne antroponimijske tvorbe u kojoj se u hrvatskim imenima nalazi hipokoristički romanski sufiks. To ujedno potvrđuje postojanje bilingvizma u krugu zadarske obitelji.⁶¹ Spomenuta je simbioza nastala i mješovitim brakovima između Hrvata i starih romanskih obitelji u gradu, čime je došlo do stapanja hrvatskog etničkog elementa s romanskim, a što je potvrđeno u Zadru u imenskom materijalu još od X.–XIII. st.⁶² Ta je pojava karakteristična ne samo za Zadar nego za sve urbane sredine na priobalju.⁶³

Iz dosad navedenoga jasno se vidi da se romanski etnički element, unatoč simbiozi s hrvatskim, pa i s vlaškim, ipak sačuvao. Dapače, mletački geograf D. Niger polovicom

Beograd, 1957.; Nada KLAJIĆ, »Neki problemi srednjovjekovne povijesti Zadra«, *Zadarski zbornik*, Zagreb, 1964., 126–139.

⁵⁸ »Za čitavog srednjeg vijeka sve do jakog venecijaniziranja u XV i XVI vijeku etnografska je situacija u Dalmaciji i na Primorju bila ova: na jednoj strani stoji romansko gradsko pučanstvo, koje predstavlja urbanizam: trgovinu, zanate, gradske pučane i gradsko plemstvo te izvjesno školovanje, a na drugoj strani tik do zidina gradskih slovensko seosko pučanstvo, koje predstavlja kulturu folkloru, seoski način gospodarenja i drugu vrstu plemstva«, da bi na drugom mjestu u istoj raspravi tvrdio: »Nije dakle čudo što među Romanima u dalmatinskim gradovima nailazimo prema dokumentima već od XI st. na brojna slovenska imena. Za početak same penetracije ovih imena odnosno njihovih nosilaca Slovena u romanske gradove moramo uzeti barem dva stoljeća unatrag. Ta se penetracija bila u toku stoljeća tako raširila da je starih karakterističnih romansko-dalmatinskih imena gotovo nestalo.« (Petar SKOK, »O simbiozi i nestanku starih Romana u Dalmaciji i na Primorju u svijetlu onomastike«, u: *Rasprave IV*, Ljubljana, 1928., 13, 15). O romansko-slavenkom jezičnom kontaktu i uzajamnom utjecaju u Dubrovniku vidi i Irmgard MAHNKEN, »Slavisch und Romanisch im mittelalterlichen Dubrovnik«, u: *Zeitschrift für Balkanologie I/1963.*, Berlin, 60–72; Žarko MULJAČIĆ, »Die slavisch-romanische Symbiose in Dalmatie in struktureller Sicht«, u: *Zeitschrift für Balkanologie V/1967.*, H. 1, 51–70.

⁵⁹ Vesna JAKIĆ-CESTARIĆ, *Radovi–Zadar*, 19/1972., 106; ISTA, »Ženska osobna imena i hrvatski udio u etnosimbiotskim procesima u Zadru do kraja XII. stoljeća«, u: *Radovi Centra JAZU u Zadru 21/1974.*, Zadar, 291–337.

⁶⁰ Franjo RAČKI, *Thomas Archidiaconus, Historia Salonitana*, MSSM XXVIII, Zagreb 1894., 33; Frane BULIĆ, *nav. dj.*, 2.; Jadran FERLUGA, *Vizantska uprava u Dalmaciji ...*, 43; Nada KLAJIĆ, »Problem vrhovne vlasti nad Zadrom do početka XV st.«, *Zbornik Zadar*, Zagreb, 1964., 149; Vesna JAKIĆ-CESTARIĆ, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 19/1972., 114.

⁶¹ Vesna JAKIĆ-CESTARIĆ, *Radovi 19/1972.*, 123, 124; ISTA, *Radovi 21/1974.*, 313, 327 ss.

⁶² Vesna JAKIĆ-CESTARIĆ, *Radovi 19/1972.*, 122, 123 ss, 144, 161–162, 163; ISTA, *Radovi 21/1974.*, 332.

⁶³ »U drugoj polovici XI. v. ističe se u Splitu Petar Crni, sin Romana Gumaja i nepoznate majke Hrvaticice iz današnjih Poljica (Parathalassia), koji diže samostan i bogato ga dariva knjigama i umjetničkim crkvenim posuđem u Selu, današnjim poljičkim Jesenicama.« (v. Fr. BULIĆ, *nav. dj.*, 4).

XVI. stoljeća piše da u Dalmaciji i njezinim brdima žive ljudi koji govore iskrivljenim latinskim jezikom i da su romanskog podrijetla.⁶⁴

Vlaha je naravno bilo i u gradovima i u okolnim selima, a ne samo u brdima. S. M. Džaja prenosi podatak iz pisma koje je Krunoslav Draganović otkrio u arhivu De propaganda fide, gdje se Vlasi spominju u drugoj polovici XVII. stoljeća. Iz njegova se sadržaja vidi da su se služili vlastitim jezikom i da su ljeto provodili u brdima u okolici Kupresa, a zimu u makarskom primorju te da ih je pratio jedan fratar.⁶⁵

Iz ovoga se može zaključiti da su na dalmatinskom području, kako u primorju, u gradovima i okolnim selima, tako i u brdima i planinama kohabitirale tri različite etničke grupe koje su se s vremenom, u prvom redu preko bračnih veza, a zatim i zahvaljujući djelatnosti Katoličke crkve, ali i zbog kulturne interakcije, stapale u hrvatsku etnokulturnu zajednicu. No jesu li ti Romani Maurovlasi, odnosno kako su ih Mlečani nazivali – Morlaci ili su »starohrvatski Vlasi«, odnosno domaći Romani, kako drži Radoslav Lopašić.⁶⁶

Na osnovi izvješća mletačkih providura za Dalmaciju i Albaniju iz XVI. st. razvidno je da se pojam Morlaci odnosi na Vlahe pravoslavne vjere koje su Turci doselili u ove krajeve. Oni se razlikuju od mjesnog stanovništva ne samo po vjeri, nego i po običajima i nošnji.⁶⁷ Također je poznato da su Mlečani u XVII. i XVIII. stoljeću pod nazivom Morlak podrazumijevali različite etničke skupine »koje su Turci kao svoju radnu snagu na svojim zemljištima naselili, a oni su sačuvali i svoje narječje i svoje običaje i svoju vjeru.«⁶⁸ P. Skok pak drži da se pod tim pojmom podrazumijevaju »Vlasi katolici, koji su ostatak srednjovjekovnih Vlaha iz stare hrvatske države, te prelaze na Krk i odatle u Istru.«⁶⁹

Ne poričući postojanje vlaške etnokulturne komponente u tom pojmu,⁷⁰ ali situirajući ga u prostoru i vremenu, držim da se pod pojmom Maurovlasi odnosno Nigri Latini prije trebaju podrazumijevati »starohrvatski Romani«, negoli »starohrvatski Vlasi«. Uostalom, određene dokaze za ovu tvrdnju nalazim i u gore iznesenom izlaganju Ivana Lučića.⁷¹

⁶⁴ D. NIGER, *Geographiae commentarium libri XI*, Basileae, 1557., 103: »homines proceri corporis ac ualidi, qui latina, licet corrupte inter loquendum non pauca proferunt vocabula, seque Romanos fuisse, ibique prioribus temporibus in coloniam deductos pertinaciter asseuerant«. (cit. ap. M. BOGOVIĆ, *Katolička Crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za mletačke vladavine*. Kršćanska sadašnjost–Školska knjiga, Zagreb, 1993., 16, bilj. 61).

⁶⁵ S. M. DŽAJA, *Sa kupreške visoravni*, Slavonski Brod, 1970., 20–21.

⁶⁶ »U planinskih i primorskih predjelih Hrvatske, počev od Gvozda Modruškog pa do Dubrovnika i Kotora, bilo je već u srednjem vijeku pored Hrvata i drugih stanovnika koje zвахu Vlasi ili Morovlasi (Morlaci). Nijesu to bili doseljenici iz Bosne i srbskih zemalja, gdje je također bilo Vlaha, već domaći žitelji. Latini ili romanizirani Iliri, koji su nakon došastja Hrvata slavizirani. Pohrvaćenje romanskih Vlaha na hrvatskom zemljištu (izuzev nekoje primorske gradove) svršilo se jako rano, te se oni počev od 14. vieka, od kako spomenici o Vlasih u Hrvatskoj govore, nelučke etnografski od Hrvata, već jedino poslom i zanimanjem, stanujući ponajviše u gorskih i šumovitih predjelih i baveći se poglavito pastirstvom« (Radoslav LOPAŠIĆ, »Zakon za hrvatske Vlahe županije Cetinske od g. 1436.«, *Monumenta historico-juridica slavorum meridionalium V, Hrvatski urbari*, Zagreb, 1894., 1 ss.

⁶⁷ Grga NOVAK, *nav. dj.*, 593, 594, 597; ISTI, *Starine* 52/1962., 19, bilj. 14.

⁶⁸ G. NOVAK, *nav. dj.*, 598, 599.

⁶⁹ P. SKOK, *Vlah*, u: E. J., sv. 8, Zagreb, 1971., 514.

⁷⁰ Jelka VINCE – PALLUA, *nav. dj.*, 137–145.

⁷¹ J. LUCII, *nav. dj.*, knj. VI, gl. V, 284.

Treba također reći da je i K. Jireček, makar u drugom kontekstu, priznao različitost primorskih Romana od onih na Balkanu kako po podrijetlu tako i po jeziku, a tvrdi i: »ovi ostaci starih Rimljana, zbog susretstva svakodnevnog saobraćaja, uticali su, u kulturnom pogledu na Slavene u Dalmaciji više nego Grci.«⁷² Upravo ovakva konstatacija daje povoda da Maurovlahe, odnosno Crne Latine, te predstavnike rimskih struktura držim starohrvatskim Romanima. Jedan dio njih, i to osobito onaj koji se bavio stočarstvom, vlahizirao se tijekom stoljeća u suživotu s pridošlim Vlasima s balkanskih područja, pa i s Dinarre, pa je stoga i poistovjećen s vlaškim elementom,⁷³ za razliku od urbanih struktura koje su se s vremenom kroatizirale makar uz dugotrajno očuvanje svoga jezika, kao što je gore istaknuto. Time se, dakako, ne isključuju interakcijski etnokulturni procesi starohrvatskih Romana i pridošlih Vlaha.

Iz svega što je dosad rečeno, unatoč nedostatnim podacima, držim da se, ipak, može zaključiti da se etnosocijalna struktura Romana jadranskog priobalnog područja u potpunosti razlikuje od Vlaha *proprie dicti* balkanskih prostora koji su se s vremenom doselili i u planinsko područje Dalmacije. I dok su Maurovlasi«, odnosno Nigri Latini pravi Romani⁷⁴ koji su očuvali svoj jezik sve do XIX. stoljeća⁷⁵, »balkanski Vlasi, odnosno Torlaci – »oni koji niti govore čisto srpski ni bugarski«, kako izrijeком kaže Vuk Stefanović Karadžić,⁷⁶ iako ne želi priznati njihov pravi, vlaški etnički identitet – živjeli su, a i danas žive pod srpskim etničkim imenom na području jugoistočne i sjeveroistočne Srbije.

Summary

WHO ARE MAUROVLACHS AND 'NIGRI LATINI' IN THE CHRONICLE OF THE PRIEST OF DIOCLIA?

In this article the author concentrates on the problem of the ethnical identification of the term »Morlak« with the ethnical name of Vlachs. The author illustrates various etymologies of the term »Maurovlach« (i.e. »Morlak«). This term emerges in the sources for the first time in the second half of the fourteenth century, and in the sixteenth century in the Venetian sources one can find a geographical term »Morlakija«. The author maintains that such terms are basically

⁷² Konstantin JIREČEK – J. RADONIĆ, *Istorija Srba I*, Beograd, 1952., 88.

⁷³ Stjepan PAVIČIĆ, Dalmacija, u: *Hrvatska Enciklopedija*, sv. 4, Zagreb, 1942., 482–483.

⁷⁴ Branimir Gušić drži da su Morlaci nastali iliroromanskom simbiozom prožeti jakim paleomediteranskim i slavenskim elementima što mi se čini vrlo prihvatljivim (v. Branimir GUŠIĆ, *nav. dj.*, 463).

⁷⁵ Ivan MILČETIĆ, »Vlaški i stari romanski jezik u Krku«, u: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. IX, JAZU, Zagreb, 1904., 12–20.

⁷⁶ *Srpski Rječnik istumačen njemačkim i latinskim rječima. Skupio ga i na svijet izda Vuk Stefanović Karadžić*, četvrto državno izdanje, Beograd, 1935., 168; dotle Petar SKOK, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. III/1973., 484, također kaže poput Vuka S. Karadžića: narod »koji ne govori ni srpski ni bugarski«. A u *Narodnoj Enciklopediji Srpsko-hrvatsko-slovenačkoj*, IV, Zagreb, 1929., 842, piše: »Torlak je brijeg na cesti, koja vodi iz Beograda na Avalu. To je ime dobilo po porijeklu stanovništva koje je naseljeno iz istočne Srbije iz Svrlljiga (dakle, iz čisto vlašskog područja, Z. M.) za vrijeme Karadorda, pošto je beogradski pašaluk bio raseljen«.

translated as »Black Vlachs«. Such a terminology can be found also in the controversial *Chronicle of the Priest of Dioclia*.

In order to answer the question whether Latins (i.e. Romans) are the same as Maurovlachs the author thinks that all these terms should be firstly situated in the time and area, and connected with the concrete historical events.

The author does not deny existence of Vlachs' cultural components in the term Morlaci/Maurovlachs, however he supports the idea that under these terms we should recognize »old Croatian Romans« and not »old Croatian Vlachs«. He finds some support for this interpretation in the works of Ivan Lučić and Konstantin Jireček. Furthermore, the author supposes that throughout centuries a part of these »old Croatian Romans«, who had lived in the hinterland, accepted to some extent the culture and customs of the newly arrived Vlachs that had come from Byzantine territory. Therefore such groups were identified with Vlachs, whereas other Romans who lived in the urban areas accepted Croatian culture and customs.

At the end the author concludes that ethno-social structure of the East-Adriatic Romans differs from the Vlachs, who – according to the author – came to the hinterland of Dalmatia gradually. Moreover, the author maintains that Maurovlachs (i.e. Nigri Latini) were true Romans, who managed to keep their language until the nineteenth century, while one can find Balkan Vlachs even today – under the name of »Torlaci« or under the Serbian national name – in some regions of the south-eastern and north-eastern Serbia.